

An Islamic Finance Model for Joint-Stock Agricultural Cooperatives to Achieve Economies of Scale and Social Justice

Mohammad Saeed Panahi Boroujerdi*

Assistant Professor, Faculty of Economics, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.

Email: ms_panahi@atu.ac.ir

Use your device to scan
and read the article online!

Citation Panahi Boroujerdi, M.S. (2026). An Islamic Finance Model for Joint-Stock Agricultural Cooperatives to Achieve Economies of Scale and Social Justice . EGHTESAD-E ISLAMI (A Quarterly Journal on Islamic Economics). 26 (102): 43-77.

[10.22034/iec.2026.2066928.2906](https://doi.org/10.22034/iec.2026.2066928.2906)

Received: 25 July 2025 , Accepted: 28 April 2026

Abstract

Introduction: The agricultural sector of Iran, despite its pivotal role in ensuring food security and generating employment, has failed to benefit from economies of scale due to the fragmented structure of land holdings, financial constraints, and managerial weaknesses. Although small agricultural cooperatives hold a special position in the Islamic economy, they face serious challenges in maintaining economic efficiency and sustainability.

Objective: The main objective of this research is to design an efficient institutional structure that aligns with the principles of Islamic economics, thereby providing the necessary groundwork for agricultural cooperatives to benefit from economies of scale while upholding social justice.

Methodology: This study, using a library-based method and documentary analysis, examines the theoretical foundations of Islamic economics, cooperative theory, joint-stock company structures, and the concept of economies of scale. Based on this analysis, it proposes a hybrid model titled the “Cooperative–Joint Stock Company with Islamic Financing.”

Findings: The findings indicate that implementing this model significantly contributes to enhancing the economic resilience of small cooperatives by facilitating large-scale investments, reducing production costs, increasing productivity, and strengthening bargaining power. Furthermore, this approach is fully consistent with the values of Islamic economics, as it eliminates interest (Riba), promotes distributive justice, and emphasizes collective ownership and financial transparency.

Conclusion: The results suggest that the success of this model requires strengthening legal frameworks, developing Islamic financial instruments, and managerial empowerment. This structure can be utilized as a practical and indigenous model for reforming the agricultural structure of Iran and other Islamic countries.

Keywords

Islamic finance, joint-stock agricultural cooperatives, economies of scale, social justice.

Extended Abstract

1. Introduction

The agricultural sector serves as the backbone of food security and employment generation in many developing nations, with Iran standing as a prime example. Despite its fundamental role in sustaining the national economy and rural livelihoods, Iran's agricultural sector has struggled to effectively harness the benefits of economies of scale. This inefficiency is primarily attributed to deeply entrenched structural issues, most notably the fragmentation of farm lands into small, scattered plots. These fragmented structures prevent the adoption of modern, large-scale agricultural technologies and mechanization, which are essential for reducing unit costs and increasing productivity. Furthermore, the sector faces significant financial constraints, characterized by a lack of access to adequate capital for infrastructure development and technological upgrades.

Compounding these structural and financial challenges are managerial weaknesses prevalent within small agricultural cooperatives. While these cooperatives hold a significant position within the framework of Islamic economics—promoting values of mutual assistance, social solidarity, and equitable wealth distribution—they frequently encounter severe hurdles regarding economic efficiency and long-term sustainability. The traditional cooperative model, often limited by its reliance on member contributions and restricted borrowing capacities, is frequently inadequate to support the massive capital investments required in modern agriculture. Consequently, many small cooperatives fail to achieve the critical mass necessary to compete in broader markets, leading to diminished bargaining power and vulnerability to market fluctuations.

2. Objective

The primary objective of this study is to address these systemic inefficiencies by designing an efficient institutional structure that is fully aligned with the principles of Islamic economics. The proposed structure aims to enable agricultural cooperatives to benefit from economies of scale while strictly preserving the core tenets of social justice and ethical financial practices. In the context of Islamic economics, economic growth must not come at the expense of social equity or through exploitative mechanisms. Therefore, the study seeks to bridge the gap between modern corporate governance structures, which offer scalability, and Islamic financial principles, which ensure fairness and transparency. By developing a hybrid model, this research aims to provide a practical solution that enhances the economic resilience of small agricultural entities, thereby contributing to sustainable agricultural development and food security in Iran and similar Islamic contexts.

3. Methodology

This study adopts a qualitative research approach, specifically utilizing a

library-based method combined with rigorous documentary analysis. The research process was designed to synthesize theoretical foundations from multiple disciplines to construct a novel institutional model. The methodology involved a comprehensive review of existing literature, including classical and contemporary texts on Islamic economics, cooperative theory, corporate governance structures (specifically joint-stock companies), and the economic theory of economies of scale.

The data collection phase focused on examining the theoretical underpinnings of these fields to identify areas of convergence and potential conflict. The analysis began with an in-depth exploration of Islamic economic principles, paying particular attention to concepts such as the prohibition of interest (Riba), the emphasis on risk-sharing, distributive justice, and the ethical dimensions of ownership. Simultaneously, the study reviewed cooperative theory to understand the operational dynamics, benefits, and limitations of member-owned enterprises.

Furthermore, the research analyzed the structure and advantages of joint-stock companies, particularly their ability to mobilize large-scale capital and implement professional management systems. The concept of economies of scale was examined to quantify the potential cost reductions and productivity gains achievable through consolidation. By cross-referencing these distinct theoretical domains, the study employed a deductive reasoning approach to design a hybrid framework. This framework, termed the “Cooperative–Joint Stock Company with Islamic Financing,” integrates the democratic governance and social focus of cooperatives with the capital-raising and managerial efficiency of joint-stock companies, all underpinned by Sharia-compliant financial instruments.

4. Findings

The analysis led to the proposal of a novel hybrid model: the “Cooperative–Joint Stock Company with Islamic Financing.” The findings indicate that this structure offers a robust solution to the challenges faced by fragmented agricultural sectors. By allowing cooperatives to issue shares to external investors while maintaining a core governance structure that protects member interests, the model facilitates large-scale investments that were previously unattainable. This influx of capital enables the purchase of advanced machinery, irrigation systems, and processing facilities, directly leading to reduced production costs and enhanced productivity.

Key findings highlight that this model strengthens the bargaining power of small producers by aggregating their output, allowing them to negotiate better prices in domestic and international markets. Moreover, the integration of Islamic financing instruments—such as Mudarabah (profit-sharing) and Musharakah (partnership)—ensures that financial transactions are free from interest-based

exploitation. This aligns the financial structure with the ethical values of the participants, promoting trust and long-term commitment.

The study also found that the proposed model significantly enhances the economic resilience of small agricultural cooperatives. By diversifying funding sources and spreading risk among shareholders and members, the cooperatives become less vulnerable to individual shocks. Additionally, the emphasis on collective ownership and strict financial transparency fosters a culture of accountability and fairness, which are central to Islamic economic values. The results suggest that this model not only improves economic metrics but also reinforces social cohesion within rural communities.

5. Conclusion

In conclusion, this study demonstrates that the “Cooperative–Joint Stock Company with Islamic Financing” model presents a viable and indigenous pathway for reforming the agricultural structure of Iran and other Islamic countries. The findings confirm that it is possible to reconcile the need for economic efficiency and scale with the imperative of social justice and Islamic ethical principles. By eliminating interest-based financing and promoting distributive justice, the model offers a sustainable alternative to conventional capitalist agricultural models, which often prioritize profit over social welfare.

However, the successful implementation of this model requires a supportive ecosystem. The study recommends strengthening legal and institutional frameworks to provide the necessary regulatory clarity and protection for such hybrid entities. Furthermore, there is an urgent need to expand and innovate Islamic financial instruments tailored to the specific needs of the agricultural sector. Finally, enhancing the managerial and technical capacities of cooperative members through education and training is essential to ensure the effective operation of the proposed structure. Ultimately, this research provides a theoretical and practical foundation for a more equitable, efficient, and sustainable agricultural future in the Islamic world.

Funding

According to the corresponding author, this research received no specific grant from any funding agency.

Author’s Contribution

The author is solely responsible for the design, implementation, writing, and final approval of the manuscript.

Conflict of Interest

The author declare that there is no conflict of interest regarding the authorship or publication of this article.

مدل تأمین مالی اسلامی تعاونی‌های سهامی کشاورزی برای تحقق صرفه‌های مقیاس و عدالت اجتماعی

محمدسعید پناهی بروجردی*

Email: ms_panahi@atu.ac.ir

استادیار دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

استاد پناهی بروجردی، محمدسعید (۱۴۰۵). مدل تأمین مالی اسلامی تعاونی‌های سهامی کشاورزی برای تحقق صرفه‌های مقیاس و عدالت اجتماعی. فصلنامه اقتصاد اسلامی. ۲۶ (۱۰۲): ۴۳-۷۷

doi [10.22034/iec.2026.2066928.2906](https://doi.org/10.22034/iec.2026.2066928.2906)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۰۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۰۸

چکیده

مقدمه: بخش کشاورزی ایران، با وجود نقش محوری در تأمین امنیت غذایی و ایجاد اشتغال، به دلیل ساختار خرد زمین‌ها، محدودیت‌های سرمایه‌ای و ضعف‌های مدیریتی، نتوانسته است از مزایای صرفه‌های مقیاس بهره‌مند شود. تعاونی‌های کشاورزی کوچک اگرچه در اقتصاد اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارند، اما در حفظ کارایی اقتصادی و پایداری با چالش‌های جدی روبرو هستند.

هدف: هدف اصلی این پژوهش، طراحی یک ساختار نهادی کارآمد و منطبق با اصول اقتصاد اسلامی است که ضمن پاسداری از عدالت اجتماعی، بستر لازم را برای بهره‌برداری تعاونی‌های کشاورزی از صرفه‌های مقیاس فراهم آورد.

روش‌شناسی: این مطالعه با روش کتابخانه‌ای و تحلیل اسنادی، مبانی نظری اقتصاد اسلامی، تئوری تعاونی، ساختار شرکت‌های سهامی و مفهوم صرفه‌های مقیاس را بررسی کرده و بر این اساس، مدلی ترکیبی تحت عنوان «تعاونی‌سهامی با تأمین مالی اسلامی» را ارائه می‌دهد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که اجرای این مدل با تسهیل سرمایه‌گذاری‌های کلان، کاهش هزینه‌های تولید، افزایش بهره‌وری و تقویت قدرت چانه‌زنی، به ارتقای تاب‌آوری اقتصادی تعاونی‌های کوچک کمک شایانی می‌کند. همچنین، این رویکرد با حذف ربا، ترویج عدالت توزیعی و تأکید بر مالکیت جمعی و شفافیت مالی، کاملاً با ارزش‌های اقتصاد اسلامی همسو است.

نتیجه‌گیری: نتایج حاکی از آن است که موفقیت این مدل نیازمند تقویت چارچوب‌های حقوقی، توسعه ابزارهای مالی اسلامی و توانمندسازی مدیریتی است. این ساختار می‌تواند به عنوان الگویی عملی و بومی برای اصلاح ساختار کشاورزی ایران و سایر کشورهای اسلامی مورد استفاده قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها

تأمین مالی اسلامی، تعاونی‌های سهامی کشاورزی، صرفه‌های مقیاس، عدالت اجتماعی.

Copyright © 2024 The Author(s);

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC-BY-NC: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.en>), which permits use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and is not used for commercial purposes.

مقاله

بخش کشاورزی یکی از ارکان اساسی توسعه پایدار و امنیت غذایی در هر کشوری محسوب می‌شود؛ به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه مانند ایران که این بخش، سهم قابل توجهی در تولید ناخالص داخلی، اشتغال و معیشت جمعیت روستایی دارد (خالدی کوهسار و همکاران، ۱۳۹۷). با وجود اهمیت راهبردی این بخش، ساختار کشاورزی ایران با چالش‌های متعددی همچون خردی و پراکندگی اراضی، ضعف در مکانیزاسیون، نارسایی در دسترسی به فناوری‌های نوین، محدودیت‌های مالی و ناکارآمدی در مدیریت زنجیره تأمین روبه‌روست. این چالش‌ها نه تنها مانع بهره‌برداری بهینه از منابع می‌شود، بلکه توان رقابت‌پذیری تعاونی‌های کوچک کشاورزی را نیز به شدت تضعیف کرده است (شوکتی آقمانی و همکاران، ۱۳۹۹).

یکی از پیامدهای اصلی این شرایط، محرومیت تعاونی‌های کشاورزی خرد از صرفه‌های ناشی از مقیاس است؛ مفهومی اقتصادی که به کاهش هزینه‌های متوسط تولید از طریق گسترش حجم عملیات اشاره دارد. در بخش کشاورزی، تحقق صرفه‌های مقیاس در گرو سرمایه‌گذاری در فناوری، زیرساخت، مدیریت تخصصی، خریدهای عمده و دسترسی به منابع مالی ارزان است؛ اموری که به‌سختی توسط تعاونی‌های کوچک قابل تأمین‌اند. در نتیجه هزینه تولید بالا، بهره‌وری پایین و ضعف در بازاریابی، ساختار اقتصادی این تعاونی‌ها را از پایداری و رشد باز می‌دارد (باصری و همکاران، ۱۳۸۹ / فرج‌زاده و زارعی، ۱۳۹۶).

در این میان اقتصاد اسلامی با تأکید بر عدالت اجتماعی، کارایی اقتصادی، مشارکت جمعی و حذف ربا، ظرفیت‌های مهمی برای بازتعریف مدل‌های توسعه در بخش کشاورزی فراهم می‌آورد. بخش تعاونی در چارچوب اقتصاد

اسلامی، ابزاری راهبردی برای توانمندسازی اقشار ضعیف و تحقق عدالت توزیعی محسوب می‌شود و از طریق تجمیع منابع، افزایش قدرت چانه‌زنی و ارائه خدمات مشترک، می‌تواند نقش مهمی در تاب‌آوری اقتصادی کشاورزان ایفا کند (نجفی، ۱۳۹۱). همچنین بازار سرمایه اسلامی به عنوان یکی از سازوکارها و مصادیق نهادی اقتصاد اسلامی، با ابزارهایی نظیر صکوک مزارعه، وکالت و اجاره، بستری کارآمد برای تأمین مالی پروژه‌های تولیدی فراهم کرده که با اصول شریعت سازگار است. این ابزارها امکان تجهیز منابع بزرگ مالی بدون اتکا به نظام بانکی ربوی را فراهم می‌کنند و می‌توانند در پروژه‌های زیرساختی کشاورزی نقش آفرین باشند (موسویان، ۱۳۸۶).

بر این اساس مقاله حاضر مدلی نوآورانه تحت عنوان شرکت تعاونی-سهامی با تأمین مالی اسلامی پیشنهاد می‌کند. در این مدل، تعاونی‌های کشاورزی خرد با حفظ استقلال ساختاری خود، به صورت مشارکتی در یک شرکت سهامی مرکزی سرمایه‌گذاری می‌کنند. این شرکت مرکزی، با تمرکز بر فعالیت‌هایی نظیر خرید و فروش عمده، بازاریابی، مدیریت زنجیره ارزش، توسعه فناوری و تجهیز منابع مالی از طریق بازار سرمایه اسلامی، نقش راهبردی در ارتقای بهره‌وری ایفا می‌نماید.

پرسش کلیدی این مقاله آن است که چگونه می‌توان از ظرفیت‌های بخش تعاونی و ابزارهای تأمین مالی اسلامی به عنوان یک مدل ترکیبی برای خلق ساختاری کارآمد و پایدار بهره‌برد که ضمن سازگاری با اصول اقتصاد اسلامی، تعاونی‌های کوچک را به بهره‌مندی از صرفه‌های مقیاس و عدالت اجتماعی برساند؟

مقاله حاضر در شش محور اصلی سامان یافته است. ابتدا مفهوم تعاونی و جایگاه آن در نظام اقتصادی اسلام بررسی می‌شود تا نقش آن در تحقق عدالت اقتصادی روشن گردد. سپس نقش بازار سرمایه اسلامی و ابزارهای تأمین مالی مشروع در طراحی مدل‌های نهادی نوین و تأمین

مالی پایدار تبیین می‌شود. پس از آن پیشینه تجربی تحقیق مرور می‌شود. در ادامه پیوند مدل ترکیبی تعاونی-سهامی با صرفه‌های ناشی از مقیاس به عنوان هدفی اقتصادی تحلیل می‌شود. محور چهارم به تشریح ساختار و مکانیزم‌های عملیاتی مدل پیشنهادی اختصاص دارد و در نهایت سیاست‌ها و الزامات نهادی برای عملیاتی‌سازی این مدل در بخش کشاورزی اسلامی ارائه می‌گردد.

۱. مفهوم تعاونی و جایگاه آن در نظام اقتصادی اسلام

شرکت تعاونی نوعی نهاد اقتصادی داوطلبانه است که گروهی از افراد دارای نیازها و اهداف اقتصادی مشترک با هدف تسهیل و بهبود تأمین نیازهای خود، از طریق همکاری متقابل و با تکیه بر اصول عدالت و برابری، آن را تأسیس می‌کنند. ویژگی اساسی تعاونی‌ها در مقایسه با شرکت‌های سرمایه‌مدار، «برابری سهم و حق رأی اعضا» در اداره و تصمیم‌گیری است؛ به طوری که هر عضو، صرف نظر از میزان سرمایه یا مشارکت مالی، در تصمیمات کلان شرکت، از حق رأی مساوی برخوردار است (Cornforth, 2004).

ادبیات بین‌المللی تعاونی‌ها نیز بر این نکته تأکید دارد که هدف نهایی شرکت‌های تعاونی، نه حداکثرسازی سود فردی بلکه ارتقای منافع مشترک و رفع نیازهای اساسی اعضا از طریق همکاری جمعی و هم‌افزایی ظرفیت‌های انسانی است. برابری و دموکراسی اقتصادی در هویت تعاونی‌ها، نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت سرمایه اجتماعی و پایداری این مدل سازمانی داشته است (Spear, 2000). تعاونی‌ها به عنوان نهادهایی مبتنی بر «خدمت به اعضا» و «رفع نیازهای مشترک»، چنان‌که اصول اتحاد بین‌المللی تعاون (International Co-operation Alliance) نیز تأکید می‌کند، از چهارچوب کاملاً متفاوتی در

مقایسه با شرکت‌های سرمایه‌مدار برخوردارند. عضویت در آنها داوطلبانه و آزاد است و کنترل مبتنی بر آرای اعضا (یک عضو، یک رأی) تضمین می‌شود (Birchall, 2003).

پرداخت اقتصادی اعضا از طریق توزیع مازاد بر اساس معاملات اعضا صورت می‌گیرد و تعاونی‌ها خودگردان و مستقل باقی می‌مانند (Cornforth, 2004). آموزش و اطلاع‌رسانی مستمر در تعاونی‌ها ضروری است؛ زیرا اعضا از طریق یادگیری جمعی و اشتراک دانش می‌توانند در تصمیم‌گیری و مدیریت مشارکتی سهم مؤثری داشته باشند. همکاری میان تعاونی‌ها، از طریق ایجاد شبکه‌های مشارکتی و تبادل منابع، به تعمیق صرفه‌های فنی و اقتصادی منجر می‌شود. افزون‌براین پذیرش مسئولیت اجتماعی موجب تقویت سرمایه انسانی و اجتماعی در جوامع محلی می‌گردد و تعاونی‌ها را به الگویی پایدار و عدالت‌محور بدل می‌کند (Muradian & Martínez-Alier, 2001).

سه مکتب فکری در مطالعات تعاون متمایز شده است؛ نخست، مکتب تعاونی سوسیالیستی تعاونی‌ها را به چشم پله‌ای گذار به سوسیالیسم می‌نگرد و بر کارکرد اجتماعی و آموزشی آنها برای تقویت همبستگی طبقاتی تأکید دارد. دوم، مکتب مشترک‌المنافع یا «نیم» با رهبری شخصیت‌هایی چون شارل ژید (Charles Gide) و تی. دابلیو. مرسر (Thomas Wil-liam Mercer) بر نظام مصرف همگانی و توزیع صرفاً مبتنی بر عضویت و مشارکت اعضا تأکید دارد. سرانجام مکتب ضابطه رقابتی، تعاونی‌ها را نهادهایی اصلاح‌گر می‌بیند که می‌تواند با ممانعت از تمرکز شدید ثروت و مقابله با مفسد سرمایه‌داری، بخشی از الزامات عدالت اقتصادی را محقق کند، هرچند با موانع ساختاری مواجه است. این سه رویکرد در عین تفاوت‌های نظری، دستاوردی واحد در پدیدآوردن ساختارهایی با تأکید بر عدالت اجتماعی و عقلانیت اقتصادی را دنبال می‌کنند.

گستره کنونی بیش از یک میلیارد عضو در تعاونی‌های مختلف فعال‌اند و اتحاد بین‌المللی تعاون نماینده بیش از ۱۰۷ کشور است که اهمیت جهانی این سازمان‌ها را نشان می‌دهد (اتحاد بین‌المللی تعاون، ۲۰۲۳).

در شریعت اسلام رویکرد تعاونی از دو منظر اساسی مورد تأیید و حمایت قرار گرفته است: نخست، از لحاظ مبانی اخلاقی و اعتقادی، روحیه تعاون و همیاری جایگاهی ممتاز در آموزه‌های اسلامی دارد؛ به گونه‌ای که می‌توان تعاون را از ارکان پیروزی و پایداری حیات اجتماعی امت اسلام دانست. دوم، از منظر فقهی، فعالیت تعاونی‌ها - به‌ویژه تعاونی‌های مصرف - از مشروعیت برخوردار بوده و جواز شرعی آن مورد تأکید فقها قرار گرفته است (سرآبادانی، ۱۳۸۳). افزون‌براین بخش تعاون در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و نه تنها در سطح سیاست‌گذاری کلان بلکه در قالب مقررات حقوقی مشخص تعریف و حمایت شده است. در اصول ۴۳ و ۴۴ قانون اساسی، بخش تعاونی به عنوان یکی از ارکان بنیادین نظام اقتصادی کشور در کنار بخش‌های دولتی و خصوصی معرفی شده و تحقق عدالت اجتماعی، مشارکت عمومی و جلوگیری از تمرکز و انباشت ثروت، از اهداف اصلی آن برشمرده شده است. این جایگاه در قوانین عادی از جمله «قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران» نیز تبیین شده و شرکت‌های تعاونی به عنوان شخصیت‌های حقوقی مستقل مبتنی بر مالکیت جمعی، مشارکت داوطلبانه اعضا، توزیع منافع متناسب با میزان مشارکت و نظارت دموکراتیک تعریف شده‌اند. بر این اساس بخش تعاون در نظام حقوقی ایران نه تنها یک سازوکار اقتصادی بلکه نهادی عدالت‌محور و مشارکت‌گرا تلقی می‌شود که با مبانی اقتصاد اسلامی همراستاست (ناگهی و کریمی، ۱۳۹۸).

در بخش کشاورزی، تعاونی‌ها نقش مؤثری در حوزه‌های متنوع دارند؛

از تأمین نهاده‌های اساسی مانند کود، بذر و ماشین‌آلات تا خدمات فنی، آموزش، بازاریابی جمعی، فروش و بسته‌بندی محصولات. عضویت در تعاونی قدرت چانه‌زنی کشاورزان کوچک را افزایش می‌دهد، هزینه‌ها را کاهش می‌دهد و فرصت دسترسی به فناوری‌های مشترک را فراهم می‌آورد (Jiang et al, 2021). علاوه‌براین آگاهی از ریسک و خدمات همیارانه تعاونی سبب کاهش ریسک فردی و ارتقای ثبات درآمدی اعضا می‌شود (Ibid).

هرچند با وجود ظرفیت‌های چشمگیر، تعاونی‌های کشاورزی با محدودیت منابع سرمایه‌ای نیز مواجه‌اند، تحقیقات نشان می‌دهد اگرچه این نهادها قادرند در کوتاه‌مدت وام دریافت کنند، اما برای تأمین مالی بلندمدت پروژه‌های زیربنایی و فناوری‌محور، مسیر دشواری پیش رو دارند (Katchova & Yen, 2016). علاوه‌براین ضعف در ساختار مدیریت تخصصی و استراتژیک - به‌ویژه در واحدهای کوچک - باعث ناتوانی در بهره‌گیری از فرصت‌های صرفه به مقیاس می‌شود. مطالعه‌ای در برزیل این معضل را با جزئیات بررسی نموده و راهکارهایی مانند حرفه‌ای‌سازی ساختار مدیریتی، اجرای حکمرانی اثربخش و تشکیل پشتوانه دانش و فناوری متمرکز را پیشنهاد داده است (de Oliveira & Wander, 2022). این چالش‌ها به‌ویژه دست‌نیافتن به صرفه‌های ناظر به مقیاس، انگیزه‌ای است برای بازآفرینی ساختار تعاونی‌ها از طریق توسعه ظرفیت‌های تخصصی و ایجاد مکانیسم‌های هم‌افزایی.

۲. نقش بازار سرمایه اسلامی و ابزارهای تأمین مالی مشروع در طراحی مدل‌های نوین نهادی

بازار سرمایه اسلامی، به عنوان ستون دوم مدل پیشنهادی، مکانیزمی حیاتی برای تأمین مالی پروژه‌ها و سرمایه‌گذاری‌های بزرگ در چارچوب شریعت

اسلام است. فلسفه وجودی این بازار، هدایت سرمایه‌ها از طریق ابزارهای مشروع و پرهیز از معاملات ربوی، غرر و قمار و حمایت از فعالیت‌های اقتصادی مولد و عادلانه است. بازار سرمایه اسلامی، درحقیقت، بستری است که در آن، انواع ابزارهای تأمین مالی، ابزارهای مشتقه و سایر اوراق بهادار، همگی بر پایه مبانی و ضوابط شریعت اسلامی، طراحی و معامله می‌شوند. در این بازار، نهادهای مالی همچون کارگزاران، شرکت‌ها و صندوق‌های سرمایه‌گذاری، شرکت‌های تأمین سرمایه، بازارگردانان، مؤسسه‌های رتبه‌بندی اعتباری، شرکت‌های پردازش اطلاعات مالی و مشاوران سرمایه‌گذاری نقش‌آفرینان اصلی بوده و تمامی فعالیت‌های مالی خود را، منطبق با اهداف، اصول و چارچوب‌های اقتصاد اسلامی انجام می‌دهند. اوراق بهاداری که در این بازار مبادله می‌شوند، مبتنی بر قراردادهای مالی سازگار با موازین شریعت اسلامی طراحی شده‌اند و در ادبیات مالی اسلامی به آنها «صکوک» اطلاق می‌شود. این اوراق غالباً قابلیت معامله در بازار ثانویه را دارند و به طور کلی می‌توان آنها را به سه دسته اصلی تقسیم کرد: نخست، اوراق غیرانتفاعی مانند اوراق قرض الحسنه و وقف؛ دوم، اوراق انتفاعی با بازدهی معین از جمله اوراق مرابحه، اجاره، استصناع و جعله؛ سوم، اوراق انتفاعی با بازدهی انتظاری نظیر اوراق مشارکت و مضاربه (موسویان، ۱۴۰۲).

در تأمین مالی بخش کشاورزی، تنوع عقود اسلامی این امکان را می‌دهد که از طریق صکوک مضاربه، مشارکت سود و زیان میان کشاورزان خرده‌پا و سرمایه‌گذاران محقق شود؛ روشی که قدرت صادرات محصولات کشاورزی را بهبود می‌بخشد (موسویان، کاوند و ردادی، ۱۳۸۹). صکوک مشارکت نیز با تقسیم منصفانه منافع بر اساس سهم سرمایه و کار، به‌ویژه در طرح‌های دارای ریسک متوسط، اولویت یافته است (صالح‌زاده و احمدی، ۱۴۰۲)؛ از سوی دیگر صکوک اجاره امکان دسترسی به ماشین‌آلات و تجهیزات پیشرفته

را با هزینه ثابت فراهم می‌کند و بازده معینی به سرمایه‌گذاران می‌رساند (حسینی و همکاران، ۱۳۹۲). همچنین برای تأمین مالی طرح‌های زیرساختی و تولید محصول، صکوک استصناع، صکوک سلم، مزارعه و مساقات، ابزارهای مشروع و کارآمدی هستند؛ نخست برای ساخت تجهیزات آبیاری (الهام و عباسی، ۱۳۹۹) و دوم برای پیش‌پرداخت نقدی به کشاورزان در فصل کاشت (موسویان، ۱۳۸۶). علاوه بر این موارد صکوک وکالت نیز با توزیع ریسک میان کارفرما و عامل مالی، پوشش کاملی برای سرمایه‌گذاری بلندمدت فراهم می‌آورد (عسکری و همتی، ۱۴۰۲).

درواقع بازار سرمایه اسلامی با ارائه این ابزارها به شرکت سهامی تجمیع‌کننده امکان می‌دهد منابع مالی وسیع‌تری را از طریق مشارکت سرمایه‌گذاران داخلی و بین‌المللی جذب کند. این امر مشکل اصلی تعاونی‌های کوچک در دسترسی به سرمایه را حل کرده، به آنها اجازه می‌دهد از مزایای صرفه‌های ناشی از مقیاس برگرفته از سرمایه‌گذاری‌های بزرگ بهره‌مند شوند. تلفیق این دو رکن (بخش تعاونی و بازار سرمایه اسلامی) نه تنها به کارایی اقتصادی کمک می‌کند، بلکه به تقویت ابعاد اجتماعی و اخلاقی اقتصاد نیز منجر می‌شود. با این حال برای ارزیابی امکان‌پذیری چنین مدلی و سنجش واقع‌بینانه مزایا و چالش‌های آن، بررسی سوابق تجربی و مطالعات پیشین امری ضروری است. مرور ادبیات مرتبط نشان می‌دهد تلاش‌هایی در راستای تجمیع تعاونی‌ها، تحلیل صرفه‌های مقیاس و بهره‌گیری از ابزارهای تأمین مالی اسلامی انجام شده، اما همچنان خلأهایی وجود دارد که طراحی مدل پیشنهادی این مقاله در پی پاسخ به آنهاست.

۳. پیشینه پژوهش

ادبیات اقتصاد کشاورزی ایران از دهه‌های گذشته بر اهمیت دستیابی به صرفه‌های ناشی از مقیاس در بنگاه‌های کوچک روستایی به عنوان شرط لازم برای ارتقای بهره‌وری و کاهش هزینه‌های متوسط تولید تأکید داشته

است. از جمله مطالعات اولیه در این زمینه، پژوهش دشتی و شرفا (۱۳۸۸) است که با بررسی واحدهای پرورش مرغ تخم‌گذار استان تهران نشان داد کاهش کشتش هزینه‌ای ناشی از افزایش مقیاس تولید تا سطح ۱۲۰ هزار قطعه تداوم دارد؛ به گونه‌ای که واحدهای کوچک‌تر از این سطح به طور ساختاری هزینه متوسط بالاتری را متحمل می‌شوند.

در ادامه کرباسی و اوحدی (۱۳۹۰) با مطالعه موردی تعاونی‌های تولید کشاورزی شهرستان سیرجان نشان دادند فاصله معناداری میان عملکرد واقعی این تعاونی‌ها و مرز کارایی اقتصادی وجود دارد و عامل اصلی این شکاف، محدودبودن مقیاس فعالیت و ناتوانی در جمع‌آوری منابع تولید است. یافته‌های سپهردوست و یوسفی (۱۳۹۲) نیز با استفاده از روش تابع مرزی تصادفی و بررسی ۶۵ تعاونی تولیدی استان همدان، این نتیجه را تأیید می‌کند که خردبودن اندازه عملیاتی و پراکندگی منابع نقش تعیین‌کننده‌ای در ناکارایی اقتصادی تعاونی‌ها دارد.

در سال‌های بعد حسینی و همکاران (۱۳۹۲) نشان دادند ترکیب ابزارهای تأمین مالی اسلامی نظیر صکوک اجاره و اوراق مشارکت می‌تواند هزینه سرمایه شرکت‌های تولیدی، از جمله بنگاه‌های بزرگ کشاورزی را تا ۷ درصد کاهش و تنوع منابع مالی را افزایش دهد. همچنین مزینی و همکاران (۱۳۹۳) با شبیه‌سازی مدل جریان نقدی در زنجیره ارزش پسته به این نتیجه رسیدند که استفاده از صکوک صادرات محور می‌تواند سرمایه در گردش را تا ۳۲ درصد افزایش داده و قدرت قیمت‌گذاری تعاونی‌های کوچک را در بازارهای جهانی ارتقا دهد.

در سطح ملی مهرجو و همکاران (۱۳۹۶) با استفاده از داده‌های تابلویی مربوط به ۲۸ استان کشور نشان دادند افزایش اندازه مزارع روستایی موجب صرفه‌جویی هزینه‌ای بین ۱۶ تا ۱۹ درصد می‌شود؛ به‌ویژه در استفاده از نهاده‌های سرمایه‌بر نظیر ماشین‌آلات کشاورزی و سامانه‌های نوین آبیاری. این نتایج بار دیگر اهمیت

مقیاس تولید در بهبود بهره‌وری بخش کشاورزی را برجسته می‌کند.

در سال‌های اخیر توجه به نقش تعاونی‌ها در تجمیع عوامل تولید و ارتقای پذیرش فناوری نیز افزایش یافته است. دشتی و شهبازی (۱۴۰۲) نشان دادند مشارکت تعاونی محور نرخ پذیرش فناوری‌های نوین آبیاری را در استان‌های کرمانشاه و کردستان تا ۲۳ درصد افزایش داده و بخشی از عدم تقارن اطلاعاتی میان بهره‌برداران را کاهش داده است. همچنین رجایی باغ‌سیائی و پارسایان (۱۴۰۱) با بهره‌گیری از مدل AHP فازی نشان دادند ز منظر ریسک شرعی و نقدشوندگی، صکوک اجاره نسبت به اوراق مشارکت، گزینه مناسب‌تری برای پروژه‌های زیرساختی کشاورزی است. نتایج پژوهش عسکری و هم‌متی (۱۴۰۲) نیز حاکی از آن است که هزینه سرمایه در طرح‌هایی که از طریق صکوک تأمین مالی شده‌اند، به طور متوسط دو واحد درصد کمتر از تسهیلات بانکی مشابه است.

در بُعد بین‌المللی شهزاد و همکاران (۲۰۲۳) نشان می‌دهند عملکرد تعاونی‌های روستایی ایران زمانی بهینه می‌شود که سرمایه اجتماعی محلی با سازوکارهای تجمیع مالی منطقه‌ای تلفیق شود. با وجود این شواهد تجربی، بخش قابل توجهی از مطالعات پیشین به بررسی کارایی تعاونی‌ها در مقیاس‌های محدود یا تمرکز بر ارزیابی ابزارهای مالی اسلامی به صورت مجزا پرداخته‌اند و الگویی نهادی برای تجمیع تعاونی‌های کوچک در قالب یک ساختار سهامی و بهره‌گیری همزمان از صرفه‌های ناشی از مقیاس و ابزارهای بازار سرمایه اسلامی ارائه نکرده‌اند؛ از این رو مقاله حاضر با تکیه بر چارچوب نظری اقتصاد اسلامی و شواهد تجربی موجود، مدل ترکیبی «تجمیع تعاونی‌های کوچک در قالب یک شرکت سهامی و تأمین مالی از طریق صکوک» را به عنوان راهکاری نوآورانه برای تحقق همزمان عدالت اجتماعی و کارایی اقتصادی در بخش کشاورزی ایران پیشنهاد می‌کند.

با وجود این دستاوردها، خلأهای مهمی در ادبیات پژوهش همچنان باقی

است. نخست آنکه اغلب مطالعات پیشین به بررسی کارایی تعاونی‌ها در سطح محصول یا منطقه‌ای خاص محدود شده و الگوی نهادی مشخصی برای ادغام افقی یا عمودی تعاونی‌های کوچک ارائه نکرده‌اند. دوم آنکه تمرکز عمده پژوهش‌های مرتبط با صکوک بر ابعاد فقهی یا ارزیابی ریسک بوده و پیوند عملی آنها با واحدهای کوچک کشاورزی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. سوم آنکه در ادبیات فارسی الگویی ترکیبی که از طریق ایجاد یک شرکت سهامی مادر و تجمیع تعاونی‌های زیرمجموعه، مزایای صرفه‌های ناشی از مقیاس را در کنار ابزارهای بازار سرمایه اسلامی تلفیق کند، به طور نظام‌مند ارائه نشده است؛ از این رو مقاله حاضر با اتکا بر چارچوب نظری اقتصاد اسلامی و بهره‌گیری از شواهد تجربی داخلی و بین‌المللی، مدل ترکیبی «تجمیع تعاونی‌های کوچک در قالب یک شرکت سهامی و تأمین مالی از طریق صکوک» را به عنوان راهکاری برای تحقق همزمان عدالت اجتماعی و کارایی اقتصادی در بخش کشاورزی ایران پیشنهاد می‌کند.

۴. پیوند بین مدل ترکیبی تعاونی-سهامی و تحقق صرفه‌های نسبت به مقیاس

مفهوم صرفه‌های به مقیاس در اقتصاد خرد، به کاهش هزینه متوسط تولید در بلندمدت اشاره دارد که از طریق بهره‌برداری کارآمدتر از منابع و افزایش تخصص‌گرایی محقق می‌شود (Wen & Chatalova, 2021). صرفه‌های ناشی از مقیاس می‌توانند از منابع مختلفی نشئت بگیرند:

صرفه‌های فنی (Technical Economies) از طریق به‌کارگیری ماشین‌آلات پرظرفیت و فناوری‌های پیشرفته شدت می‌یابد؛ چنان‌که تعاونی‌های کشاورزی بزرگ می‌توانند با خطوط تولید اتوماتیک و تجهیزات مدرن، هزینه نگهداری و بهره‌برداری را کاهش دهند (Ortmann & King, 2007). صرفه‌های مدیریتی (Managerial Economies) نیز از استخدام مدیران و کارشناسان متخصص ناشی می‌شود که برنامه‌ریزی

و نظارت بر فرایندها را بهینه می‌کنند؛ امری که در ساختار تعاونی‌های خرد روستایی ایران با چالش مواجه است. علاوه بر این در تعاونی‌های بزرگ‌تر صرفه‌های خرید و فروش (Pecuniary Economies) به واسطه تخفیف‌های حجمی و قدرت چانه‌زنی افزایش می‌یابد و صرفه‌های مالی (Financial Economies) با دسترسی آسان‌تر به وام و ابزارهای بازار سرمایه مانند صکوک، قابل تحقق است (Wen & Chatalova, 2021). در صرفه‌های ریسک‌بری (Risk-Bearing Economies) (تنوع در محصولات و بازارها) نیز با افزایش مقیاس و تنوع در محصولات و بازارها، بنگاه، قادر به پوشش ریسک‌های متنوع‌تر است که مکمل مزیت‌های فوق است؛ چراکه توزیع تولید در چند بازار، نوسانات آفات و اقلیم را خنثی می‌کند.

در بخش کشاورزی، خردبودن اراضی و پراکندگی واحدهای تولیدی، از موانع اصلی دستیابی به این صرفه‌هاست. کشاورزان خرده‌پا اغلب توانایی سرمایه‌گذاری در فناوری‌های گران‌قیمت، استخدام متخصصان یا دستیابی به تخفیف‌های عمده را ندارند. این امر منجر به تولید با هزینه بالا و کاهش توان رقابتی آنها می‌شود. مدل پیشنهادی در این مقاله دقیقاً با هدف رفع این نقیصه و بهره‌برداری حداکثری از انواع صرفه‌های ناشی از مقیاس در بخش کشاورزی طراحی شده است (ناگهی و کریمی، ۱۳۹۸).

شرکت سهامی به عنوان یکی از رایج‌ترین اشکال سازمان‌های اقتصادی در دنیای مدرن، به دلیل ویژگی‌های خاص خود، قادر به جذب حجم عظیمی از سرمایه از طریق انتشار سهام و تقسیم ریسک در میان تعداد زیادی از سرمایه‌گذاران است. ویژگی‌های اصلی شرکت سهامی شامل موارد ذیل است:

- شخصیت حقوقی مستقل: شرکت سهامی دارای هویت حقوقی مجزا از سهام‌داران خود است.

- مسئولیت محدود سهام‌داران: مسئولیت سهام‌داران به میزان

سرمایه آنها در شرکت محدود می‌شود و دارایی‌های شخصی آنها در معرض خطر نیست.

- قابلیت انتقال سهام: سهام به راحتی قابل خرید و فروش و نقل و انتقال‌اند که انعطاف‌پذیری مالی بالایی را فراهم می‌کند.

- مدیریت حرفه‌ای: شرکت‌های سهامی معمولاً توسط هیئت مدیره و مدیران اجرایی متخصص اداره می‌شوند که به بهبود کارایی عملیاتی و استراتژیک کمک می‌کند.

- دسترسی به بازار سرمایه: شرکت‌های سهامی - به ویژه سهامی عام - می‌توانند از طریق بورس اوراق بهادار به منابع مالی گسترده‌تری دسترسی پیدا کنند (موسویان، ۱۴۰۲).

با این حال شرکت‌های سهامی نیز با مسئله نمایندگی (Agency Problem) روبه‌رویند؛ رخدادی که زمانی بروز می‌یابد که اهداف مدیران (نمایندگان) با اهداف سهام‌داران (اصیل‌ها) همراستا نباشد. در چارچوب تئوری نمایندگی، مدیران ممکن است به جای حداکثرسازی ارزش برای سهام‌داران، به منافع شخصی خود اولویت دهند؛ امری که هزینه‌های نمایندگی را افزایش می‌دهد، مگر آنکه مکانیزم‌های حاکمیت شرکتی مناسب به کار گرفته شوند. مطالعات در زمینه حاکمیت شرکتی نشان می‌دهد نظارت قوی هیئت مدیره، تضمین حقوق سهام‌داران - از جمله حق دریافت اطلاعات و رأی‌دهی - و طراحی نظام پاداش‌دهی مبتنی بر عملکرد، می‌تواند تضاد منافع را کاهش دهد. علاوه بر این تقویت حمایت قانونی از سرمایه‌گذاران نقش کلیدی در کاهش مشکلات نمایندگی دارد؛ کشورهایی که شفافیت و حقوق سهام‌داران را تضمین می‌کنند، هزینه‌های نمایندگی پایین‌تری تجربه می‌کنند (Cox et al, 2024).

۵. مدل پیشنهادی: ساختار و مکانیزم‌های عملیاتی

در مدل پیشنهادی این مقاله، با توجه به اینکه سهام‌داران اصلی خود تعاونی‌های کشاورزی‌اند، باید مکانیزم‌های نظارتی ویژه‌ای طراحی شود تا ضمن حفظ استقلال تعاونی، منافع نمایندگان و اصیل‌ها کاملاً همراستا گردد و از بروز هزینه‌های نمایندگی جلوگیری کند. ایده اصلی این مقاله، سنتز (Synthesis) (ترکیب) نقاط قوت تئوری تعاونی (مشارکت، عدالت، خدمت به اعضا) با نقاط قوت تئوری شرکت سهامی (جذب سرمایه، بهره‌مندی از صرفه‌های نسبت به مقیاس، مدیریت حرفه‌ای) در چارچوب مبانی اقتصاد اسلامی است. این رویکرد در ادبیات علمی به عنوان «مدل‌های سازمانی هیبریدی» (Hybrid organization) شناخته می‌شود و مدعی است هم‌بندی‌گزینه‌های می‌تواند امکان هم‌زمان پیگیری اهداف اجتماعی و مالی را فراهم آورد. این مدل‌ها سعی دارند با ترکیب ویژگی‌های مختلف ساختارهای سازمانی، به اهداف چندگانه دست یابند که یک ساختار به‌تنهایی قادر به تحقق آنها نیست.

در مورد اقتصاد اسلامی، این مدل ترکیبی می‌تواند به عنوان راهکاری برای «عدالت در کنار کارایی» مطرح شود. تعاونی‌ها به دلیل ماهیت مشارکتی خود، با عدالت اسلامی همخوانی دارند، اما ممکن است در دستیابی به کارایی و صرفه‌های نسبت به مقیاس، محدودیت داشته باشند. شرکت‌های سهامی به کارایی بالا و جذب سرمایه کمک می‌کنند؛ اما ممکن است از بعد عدالت اجتماعی و توزیع ثروت، با اهداف اقتصاد اسلامی فاصله داشته باشند. مدل پیشنهادی با قراردادن تعاونی‌ها به عنوان سهام‌داران اصلی شرکت سهامی تلاش می‌کند از مزایای هر دو ساختار بهره‌برداری کرده، در عین حال بر اساس اصول شرعی و با بهره‌گیری از ابزارهای بازار سرمایه اسلامی به توسعه‌ای پایدار و عادلانه در بخش کشاورزی دست یابد. این مدل، درحقیقت، یک تعاونی بزرگ

غیرمستقیم است که از مکانیزم‌های یک شرکت سهامی برای بهره‌برداری از صرفه‌های ناشی از مقیاس استفاده می‌کند. مدل پیشنهادی بر پایه ایجاد یک ساختار هیبریدی نوآورانه استوار است که مزایای بخش تعاونی و شرکت‌های سهامی را در چارچوب اصول اقتصاد اسلامی در هم می‌آمیزد. این مدل شامل تأسیس یک «شرکت سهامی تجمیع‌کننده تعاونی‌های کشاورزی» (Joint-stock company integrating agricultural cooperatives) است که سهام آن به صورت عمده یا تماماً توسط تعاونی‌های کوچک کشاورزی خریداری و نگهداری می‌شود.

الف) ساختار حقوقی و سهام‌داری

در این مدل، ساختار حقوقی پیشنهادی بر مبنای تأسیس یک شرکت سهامی با شخصیت حقوقی مستقل - اعم از سهامی عام یا خاص - است که نوع آن بر اساس ابعاد، اهداف و دامنه شمول تعاونی‌های مشارکت‌کننده تعیین می‌شود. انتخاب شرکت سهامی عام به‌ویژه زمانی توصیه می‌شود که مدل مد نظر نیازمند تأمین مالی از عموم سرمایه‌گذاران، صندوق‌های سرمایه‌گذاری یا انتشار اوراق صکوک باشد؛ زیرا این قالب حقوقی، امکان جذب سرمایه وسیع و شفافیت بیشتر را فراهم می‌آورد.

در این ساختار تعاونی‌های کشاورزی خرد و متوسط به جای فعالیت مستقل، منابع مالی خود را به صورت سهام در شرکت سهامی مجتمع می‌سازند. سهم هر یک از تعاونی‌ها از سرمایه شرکت بر مبنای معیارهای قابل سنجش تعیین می‌شود تا از یک سو عدالت در مالکیت رعایت گردد و از سوی دیگر مشارکت اثربخش اعضا تضمین شود. این معیارها شامل موارد ذیل است:

- ۱) حجم تولید سالیانه هر تعاونی به عنوان شاخص توان عملیاتی و اقتصادی؛
- ۲) تعداد اعضای هر تعاونی به منظور توجه به گستره ذی‌نفعان و تأمین مصالح جمعی؛

۳) میزان آورده نقدی یا غیرنقدی اولیه - نظیر زمین، ماشین‌آلات یا تجهیزات؛

۴) ترکیبی از معیارهای فوق برای دستیابی به توازن و عدالت مالکیتی. علاوه بر سهام‌داری، روابط حقوقی بین ارکان مدل نیز از اهمیت بالایی برخوردار است:

۱) تعاونی‌ها: مالک بخشی از شرکت سهامی، مسئول تأمین منابع مالی و مشارکت در تصمیم‌گیری‌های کلان‌اند، اما همچنان هویت حقوقی و استقلال مدیریت محلی خود را حفظ می‌کنند.

۲) شرکت سهامی مرکزی: شخصیت حقوقی مستقل، مسئول مدیریت راهبردی، تدوین سیاست‌های بازاریابی، مدیریت زنجیره ارزش و جذب سرمایه از طریق بازار سرمایه اسلامی است. این شرکت به عنوان نهاد هماهنگ‌کننده و واسطه حقوقی میان تعاونی‌ها و سرمایه‌گذاران عمل می‌کند.

۳) سرمایه‌گذاران و نهادهای مالی اسلامی: با رعایت اصول شریعت، سرمایه خود را در قالب ابزارهای مالی اسلامی (صکوک و غیره) تأمین می‌کنند و حق دریافت سود و مشارکت در منافع پروژه را دارند، بدون آنکه کنترل مستقیم بر عملیات تعاونی‌ها داشته باشند.

۴) اعضا و ذی‌نفعان: از طریق مکانیزم‌های سهام‌داری و شفافیت مالی قادرند در تصمیمات کلان شرکت مشارکت کنند و از منافع اقتصادی و اجتماعی مدل بهره‌مند شوند.

این روابط حقوقی ضمن حفظ استقلال و هویت محلی تعاونی‌ها شفافیت، پاسخ‌گویی و عدالت اجتماعی را تضمین می‌کند و زمینه ورود منابع مالی جدید و توسعه سرمایه‌گذاری پایدار را فراهم می‌آورد. در نهایت این ساختار، تعاونی‌ها را به ذی‌نفعان اصلی و صاحبان شرکت سهامی تبدیل می‌کند و امکان هم‌افزایی سرمایه‌ای و مدیریت حرفه‌ای را فراهم می‌کند. در نهایت ترکیب این معیارها و تدوین یک فرمول جامع سهام‌داری

می‌تواند هم‌افزایی سرمایه‌ای، شفافیت در مدیریت و رعایت اصول مشارکت و عدالت اجتماعی را تضمین کند و بستر مناسب برای ورود منابع جدید مالی از سوی بخش خصوصی یا نهادهای مالی اسلامی را نیز فراهم آورد. این رویکرد، ضمن حفظ هویت حقوقی و استقلال نسبی تعاونی‌ها در سطح محلی - مثلاً در مدیریت مزرعه خود- آنها را به ذی‌نفعان اصلی و صاحبان شرکت سهامی تبدیل می‌کند.

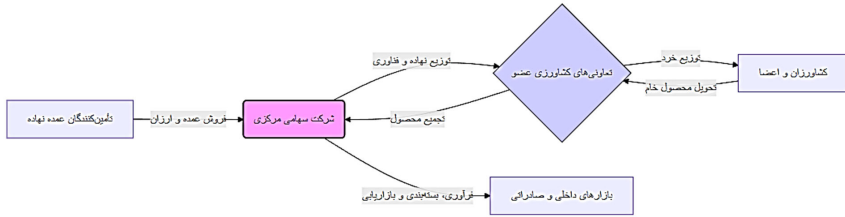
ب) مکانیزم‌های عملیاتی و بهره‌برداری از صرفه‌های نسبت به مقیاس

شرکت سهامی تجمیع‌کننده به عنوان یک نهاد مرکزی و مدیریتی، مجموعه‌ای از وظایف و مسئولیت‌های کلیدی را بر عهده می‌گیرد که تعاونی‌های کوچک را قادر می‌سازد از صرفه‌های نسبت به مقیاس، در ابعاد مختلف، بهره‌مند شوند. نخست در زمینه خرید نهاده‌ها، این شرکت با تجمیع نیازهای تمامی تعاونی‌های عضو، به خرید عمده نهاده‌های کشاورزی مانند بذر، کود، سموم و سوخت اقدام می‌کند. این راهبرد موجب دستیابی به قیمت‌های پایین‌تر از تولیدکنندگان یا واردکنندگان اصلی شده، به شکل محسوسی هزینه‌های ورودی هر تعاونی را کاهش می‌دهد.

در حوزه بازاریابی و فروش، شرکت سهامی با بهره‌گیری از یک پارچه‌سازی فعالیت‌های بازاریابی و فروش، محصولات متنوع تولیدی تعاونی‌ها نظیر گندم، ذرت، میوه‌ها و سبزیجات را از طریق کانال‌های تخصصی و متمرکز به بازار عرضه می‌کند. این ساختار متمرکز چندین مزیت بنیادین را در پی دارد: نخست، افزایش قابل توجه قدرت چانه‌زنی شرکت در مذاکرات با خریداران عمده، از جمله کارخانجات فراوری، صادرکنندگان و فروشگاه‌های زنجیره‌ای به واسطه حجم بالای محصولات؛ دوم، فراهم کردن امکان ورود به بازارهای ملی و بین‌المللی که به طور معمول برای تعاونی‌های کوچک دست‌نیافتنی است؛ سوم، ایجاد بستری مناسب برای استانداردسازی، کنترل کیفیت و برندسازی محصولات کشاورزی که نهایتاً به ارتقای ارزش افزوده و افزایش

مدل تأمین مالی اسلامی تعاونی‌های سهامی کشاورزی برای تحقق صرفه‌های مقیاس و عدالت اجتماعی

سهام بازار منجر می‌شود. شکل (۱) جریان فیزیکی محصول و خدمات را در این مدل نشان می‌دهد.

شکل ۱: الگوی جریان فیزیکی محصول و خدمات

در بعد مالی شرکت سهامی تجمیع‌کننده به واسطه اعتبار و مقیاس گسترده‌تر خود، ظرفیت بیشتری برای جذب سرمایه از بازار سرمایه اسلامی دارد. با این حال ابزارهای مالی اسلامی باید متناسب با نوع پروژه و ساختار قراردادی صکوک انتخاب شوند:

- صکوک مبتنی بر عقود مشارکتی - مانند مضاربه و مشارکت: مناسب تأمین مالی پروژه‌هایی هستند که سود و ریسک تولید بین سرمایه‌گذار و شرکت تقسیم می‌شود. این ابزارها برای تأمین سرمایه در گردش، توسعه واحدهای فراوری و خرید ماشین‌آلات پیشرفته کشاورزی قابل استفاده‌اند، به شرطی که جریان سود حاصل از پروژه قابل پیش‌بینی باشد.

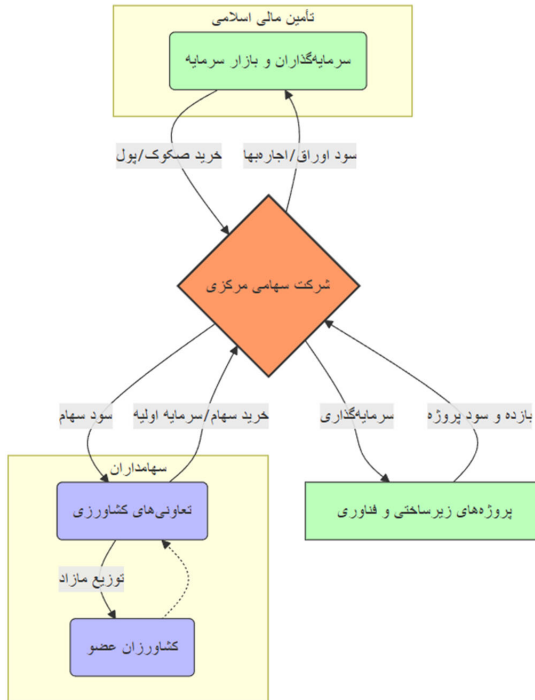
- صکوک مبتنی بر عقود مبادله‌ای - مانند مرابحه و اجاره: بیشتر برای تأمین دارایی‌های مشخص و خرید تجهیزات یا زیرساخت‌ها مناسب‌اند؛ زیرا بازده آنها معمولاً از قبل تعیین شده و ریسک مستقیم تولید بر عهده ناشر صکوک نیست.

- صکوک دارایی‌پایه: برای پروژه‌های دارای دارایی مشهود و قابل ارزیابی، مانند احداث انبارهای مکانیزه و سردخانه‌ها، مناسب است و اطمینان سرمایه‌گذاران را افزایش می‌دهد.

- صکوک بدون دارایی پایه: تنها در صورتی قابل استفاده‌اند که

جریان نقدی مطمئنی برای بازپرداخت تضمین شود، در غیر این صورت قابلیت اجرایی در مدل محدود است.

بنابراین انتخاب نوع صکوک باید متناسب با ماهیت پروژه، میزان ریسک، نوع بازده و دارایی‌های پشتوانه باشد. این تحلیل تضمین می‌کند که ابزار مالی اسلامی مورد استفاده در مدل با اصول شریعت سازگار و از نظر عملیاتی قابل اجرا باشد. این رویکرد، جایگزینی مطمئن و شرعی برای وام‌های ربوی ارائه می‌دهد و منابع مالی پاک را به بخش کشاورزی تزریق می‌کند. افزون‌براین شرکت سهامی با جذب سرمایه‌گذاران خرد و کلان، اعم از مردم و نهادهای مالی اسلامی مانند صندوق‌های سرمایه‌گذاری و بانک‌ها، بستر مناسبی برای هدایت منابع مالی به سمت کشاورزی ایجاد می‌نماید. شکل (۲) جریان تأمین مالی و توزیع سود در این مدل را به تصویر می‌کشد.

شکل ۲: جریان تأمین مالی و توزیع سود

در زمینه فناوری و تجهیزات، شرکت سهامی می‌تواند سرمایه‌گذاری‌های عمده‌ای در حوزه فناوری‌های نوین کشاورزی، شامل سیستم‌های آبیاری هوشمند، پهپادهای کشاورزی، حسگرهای خاک، نرم‌افزارهای مدیریت مزرعه و ماشین‌آلات مکانیزه سنگین انجام دهد. این تجهیزات پیشرفته به طور مشترک در اختیار تعاونی‌های عضو قرار می‌گیرد یا به آنان اجاره داده می‌شود امری که هزینه سرمایه‌گذاری اولیه را برای هر تعاونی، به شکل قابل ملاحظه‌ای کاهش می‌دهد و موجب ارتقای بهره‌وری و رقابت‌پذیری می‌گردد.

از منظر مدیریتی، شرکت سهامی توانایی استخدام و جذب مدیران و متخصصان مجرب در حوزه‌های مختلف از جمله کشاورزی، مالی، حقوقی، بازرگانی و مهندسی را داراست. این تیم حرفه‌ای مسئولیت برنامه‌ریزی استراتژیک، کنترل کیفیت، مدیریت ریسک و اجرای پروژه‌های توسعه‌ای را بر عهده دارد. همچنین ارائه خدمات مشاوره‌ای تخصصی در زمینه بهینه‌سازی کشت، مدیریت آفات و افزایش بهره‌وری، به تعاونی‌های عضو ارائه می‌شود و ارتقای دانش فنی و مدیریتی آنان را تضمین می‌نماید.

در نهایت شرکت سهامی با تخصیص بخشی از سود خود به پژوهش و توسعه، زمینه تحقیق و نوآوری در حوزه بذر، روش‌های نوین کشت، بهبود عملکرد محصولات و توسعه محصولات جدید را فراهم می‌کند. این اقدامات پژوهشی و نوآورانه، تحقق پیشرفت‌های فناورانه و تولید محصولات رقابتی را که برای تعاونی‌های کوچک به صورت انفرادی دست‌نیافتنی است، ممکن می‌سازد.

در مجموع شرکت سهامی تجمیع‌کننده با ایفای این نقش‌های کلیدی و متنوع، بستری کارآمد و اثربخش برای ارتقای توانمندی، افزایش بهره‌وری و تقویت جایگاه تعاونی‌های کشاورزی در عرصه‌های ملی و بین‌المللی

فراهم می‌آورد و به تحقق اهداف توسعه پایدار کشاورزی یاری می‌رساند. در مدل پیشنهادی، ساختار اقتصادی ارائه‌شده نه تنها به تحقق کارایی اقتصادی می‌انجامد، بلکه با مبانی و اصول بنیادین اقتصاد اسلامی نیز سازگاری کامل دارد. در این چارچوب، چندین اصل کلیدی به گونه‌ای طراحی شده است که الزامات فقهی و ارزش‌های اسلامی را در کنار اهداف اقتصادی برآورده می‌کند:

نخست، عدالت و مشارکت به عنوان ارکان اصلی این مدل تجلی می‌یابند. سهام‌داری تعاونی‌ها در شرکت سهامی، تضمین‌کننده مشارکت واقعی و عادلانه اعضا در فرایند خلق و توزیع منافع است. تقسیم سود متناسب با میزان سهام هر تعاونی که خود بازتاب‌دهنده سطح مشارکت هر یک از آنهاست، موجب می‌شود منافع حاصل از فعالیت‌های اقتصادی به صورت عادلانه بین کلیه اعضا توزیع گردد. این سازوکار از تمرکز و انحصار سود در دست گروهی محدود، جلوگیری کرده، ارتقای وضعیت معیشتی کشاورزان عضو را هدف قرار می‌دهد.

دوم، حذف ربا و اجرای معاملات بر اساس عقود شرعی، از دیگر ابعاد کلیدی این مدل است. تأمین مالی شرکت سهامی از طریق بازار سرمایه اسلامی به‌ویژه استفاده از ابزارهایی همچون صکوک و سایر قراردادهای شرعی تضمین می‌کند که تمامی فرایندهای مالی، مطابق با احکام دینی و فارغ از ربا صورت می‌پذیرد. این ویژگی نه تنها مشروعیت و تطهیر فعالیت‌های اقتصادی را تقویت می‌کند، بلکه مشروعیت فقهی آن را نزد مراجع دینی معتبر می‌کند.

سوم، مدل حاضر با تأکید بر پیشرفت پایدار و توانمندسازی تعاونی‌های کوچک، موجب ارتقای بهره‌وری، کاهش هزینه‌ها و تسهیل دسترسی به فناوری‌های نوین کشاورزی می‌گردد. این امر تقویت توان رقابت تعاونی‌ها در بازار و ایجاد فرصت‌های برابر برای رشد و ارتقای اقتصادی

را به دنبال دارد. از سوی دیگر افزایش قدرت اقتصادی تعاونی‌های خرد، در تحقق عدالت اجتماعی و کاهش شکاف‌های نابرابری در بخش کشاورزی، نقش‌آفرین خواهد بود.

چهارم، ساختار پیشنهادی مبتنی بر همکاری و همیاری میان تعاونی‌هاست. با تجمیع ظرفیت‌ها و منابع تعاونی‌های متعدد در قالب یک شرکت سهامی واحد، دستیابی به اهداف مشترک و بهره‌برداری از صرفه‌های ناشی از مقیاس فراهم می‌گردد؛ امری که در ساختارهای انفرادی عموماً غیرقابل تحقق است. این همکاری و تشریک مساعی، سرمایه اجتماعی و انسجام جامعه محلی را تقویت نموده، فرهنگ تعاون را در ابعاد گسترده‌تر گسترش می‌دهد.

پنجم، مدل سهامی تجمیع‌کننده با تکیه بر مالکیت مشاع و مشارکت مبتنی بر دارایی‌های واقعی و پذیرش ریسک مشروع، با اصول بنیادین مالکیت و ریسک‌پذیری در اقتصاد اسلامی کاملاً منطبق است. استفاده از صکوک و دیگر ابزارهای مبتنی بر مشارکت در سود و زیان، زمینه پذیرش ریسک مشروع را فراهم کرده، به افزایش پویایی و سلامت نظام اقتصادی می‌انجامد.

درمجموع این الگو با ایجاد توازن میان کارایی اقتصادی، عدالت اجتماعی، شفافیت مالی و تطابق با موازین شرعی، مدلی کارآمد و نوآورانه برای ارتقای بخش کشاورزی مبتنی بر ارزش‌های اقتصاد اسلامی ارائه می‌دهد.

۶. سیاست‌ها و الزامات نهادی برای اجرای گردن مدل ترکیبی تعاونی-سهامی در بخش کشاورزی

به منظور تحقق عملی این مدل و بهره‌برداری از ظرفیت‌های آن، تبیین سیاست‌ها و الزامات نهادی مناسب برای سیاست‌گذاران، نهادهای دولتی و سایر ذی‌نفعان بخش کشاورزی و مالی کشور امری ضروری به شمار

می‌رود که در ادامه به آن اشاره می‌گردد:

الف) تقویت چارچوب حقوقی و نقش دولت در تسهیل ساختارهای مدل ترکیبی

نخستین گام در عملیاتی‌سازی این مدل، ایجاد و تقویت زیرساخت‌های قانونی و نهادی است. تدوین چارچوب‌های حقوقی شفاف و جامع به‌ویژه تصویب قوانین ویژه برای شرکت‌های تعاونی کشاورزی - سهامی می‌تواند به رفع ابهامات حقوقی، تعریف مشوق‌های مورد نیاز و تسهیل شکل‌گیری و فعالیت این ساختارها منجر شود. این قوانین باید ابعاد متنوعی چون حاکمیت شرکتی، نحوه توزیع سود، حقوق و تعهدات سهام‌داران و نیز رویه‌های نظارتی را به‌روشنی تبیین کنند. علاوه‌براین طراحی و اعمال مشوق‌های مالی و مالیاتی، از جمله تسهیلات بانکی مبتنی بر عقود اسلامی، معافیت‌های مالیاتی و یارانه‌های هدف‌مند برای خرید نهاده‌های کشاورزی یا تضمین خرید محصولات، نقش بسزایی در حمایت از شرکت‌های سهامی تجمیع‌کننده خواهد داشت؛ همچنین تسهیل فرایندهای اداری و کاهش بروکراسی با ایجاد پنجره‌های واحد خدمات اداری می‌تواند سرعت و سهولت تشکیل این شرکت‌ها را افزایش دهد؛ در عین حال لازم است استقلال عملیاتی و هویتی تعاونی‌های عضو در سطح محلی و حق رأی و مشارکت دموکراتیک آنها در شرکت سهامی تجمیع‌کننده به صورت قانونی تضمین شود.

ب) توسعه کارکرد نهادهای مالی اسلامی و بازار سرمایه در حمایت از مدل ترکیبی

توسعه ابزارهای مالی اسلامی به‌ویژه تنوع‌بخشی به انواع صکوک متناسب با نیازهای بخش کشاورزی - مانند صکوک مزارعه و مساقات - زمینه‌ای مؤثر برای تأمین مالی پروژه‌های کشاورزی از منابع شرعی و غیرریبوی فراهم می‌آورد. در کنار توسعه این ابزارها، برگزاری برنامه‌های آموزشی و ترویجی برای مدیران تعاونی‌ها، کشاورزان و سرمایه‌گذاران درباره مزایا و کاربردهای

مدل تأمین مالی اسلامی تعاونی‌های سهامی کشاورزی برای تحقق صرفه‌های مقیاس و عدالت اجتماعی

صکوک اهمیت دارد و موجب گسترش فرهنگ تأمین مالی اسلامی در بخش کشاورزی می‌شود. تأسیس صندوق‌های سرمایه‌گذاری با محوریت کشاورزی نیز می‌تواند سرمایه‌های خرد را جذب و به شرکت‌های سهامی تجمیع‌کننده هدایت کند و از سوی دیگر ریسک سرمایه‌گذاری برای سرمایه‌گذاران خرد را کاهش دهد. در این راستا بانک‌های اسلامی باید خطوط اعتباری ویژه‌ای را برای این شرکت‌ها طراحی و ارائه کنند.

ج) توانمندسازی سازمانی و ارتقای ظرفیت تعاونی‌های کشاورزی

ارتقای دانش و مهارت مدیران و اعضای تعاونی‌ها از الزامات تحقق موفق این مدل است. طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی جامع توسط وزارت جهاد کشاورزی و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در زمینه مزایای تجمیع و صرفه‌های نسبت به مقیاس، اصول حاکمیت شرکتی، مفاهیم سهام‌داری، آشنایی با ابزارهای مالی اسلامی و ارتقای مدیریت کسب و کار کشاورزی، بستر مناسبی برای توسعه پایدار شرکت‌های سهامی تجمیع‌کننده فراهم می‌کند. توسعه خدمات مشاوره‌ای و فنی توسط سازمان‌های نظام مهندسی کشاورزی و مراکز تحقیقاتی، از جمله مشاوره در بهینه‌سازی الگوهای کشت، مدیریت آب و خاک، مبارزه با آفات و استفاده از فناوری‌های نوین، نقش تکمیلی در ارتقای سطح عملکرد تعاونی‌ها ایفا خواهد کرد؛ همچنین ایجاد بسترهای مناسب برای تبادل تجربیات موفق در داخل و خارج کشور می‌تواند مشوقی برای پیوستن سایر تعاونی‌ها به این مدل باشد.

د) تقویت زیرساخت‌های اطلاعاتی و پژوهشی برای توسعه و ارزیابی مدل ترکیبی

تأسیس پایگاه داده جامع و به‌روز از اطلاعات مالی و عملیاتی تعاونی‌های کشاورزی و شرکت‌های سهامی، ابزاری کلیدی برای ارزیابی عملکرد، تحلیل دقیق‌تر سیاست‌ها و انجام پژوهش‌های آتی خواهد بود. حمایت هدف‌مند از پژوهش‌های کاربردی دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی در زمینه تحلیل اثرات

این مدل بر متغیرهای اقتصادی و اجتماعی از جمله مهاجرت معکوس، کاهش فقر روستایی و امنیت غذایی، همچنین بررسی چالش‌های اجرایی و ریسک‌های محتمل آن، نقش تعیین‌کننده‌ای در بهبود و تعمیم مدل ایفا خواهد کرد. اجرای پروژه‌های پایلوت در مناطق مختلف کشور با شرایط گوناگون، می‌تواند بستری عملی برای شناسایی نقاط قوت و ضعف مدل و ارائه الگوی بومی‌سازی شده برای تعمیم آن به سایر مناطق فراهم کند.

اجرای هماهنگ و تدریجی این سیاست‌ها و راهبردها نه تنها به تقویت ساختار تعاونی‌ها و ارتقای بهره‌وری بخش کشاورزی می‌انجامد، بلکه توسعه عملی اقتصاد اسلامی و تعمیق ارزش‌های آن را در حوزه کشاورزی تحقق می‌بخشد. این رویکرد می‌تواند به عنوان الگویی موفق برای اصلاح و تحول ساختارهای کشاورزی در سایر کشورهای اسلامی نیز مورد استفاده قرار گیرد.

۷. نتیجه‌گیری

مدل ترکیبی مبتنی بر تجمیع چندین تعاونی کوچک کشاورزی در قالب یک شرکت سهامی و بهره‌گیری همزمان از ظرفیت‌های بازار سرمایه اسلامی می‌تواند تحولی بنیادین در حل چالش‌های ساختاری، مالی و مدیریتی بخش کشاورزی ایران ایجاد کند. این مدل از طریق یک پارچه‌سازی منابع انسانی، مالی و تخصصی تعاونی‌ها و سوق‌دادن آنها به سمت سهام‌داری در یک شرکت سهامی مرکزی، مسیر بهره‌برداری از صرفه‌های ناشی از مقیاس را هموار می‌کند. به این ترتیب شرکت سهامی نقش یک نهاد هماهنگ‌کننده و تسهیل‌گر را ایفا می‌کند که علاوه بر مدیریت خرید و فروش عمده نهاده‌ها و محصولات، مسئولیت‌هایی چون تدوین راهبردهای بازاریابی یک پارچه، ارتقای برند محصولات کشاورزی، استانداردسازی کیفیت و مدیریت زنجیره ارزش را بر عهده می‌گیرد.

مکانیسم عملکردی این مدل بر پایه تقسیم کار تخصصی، تمرکز منابع مالی و ایجاد زیرساخت‌های مشترک است. تعاونی‌ها با انتقال بخشی از سرمایه و منابع خود به شرکت سهامی، در تصمیم‌گیری‌های کلان و اداره راهبردی آن مشارکت دارند و بدین ترتیب ضمن حفظ هویت و استقلال محلی، از مزایای مدیریت حرفه‌ای، دسترسی به فناوری‌های روز و ظرفیت‌های مالی و اعتباری بازار سرمایه اسلامی بهره‌مند می‌شوند. شرکت سهامی تجمیع‌کننده، با انتشار صکوک و دیگر ابزارهای مالی اسلامی، امکان جذب سرمایه‌های خرد و کلان از جامعه و نهادهای مالی اسلامی را فراهم می‌آورد و زمینه سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیربنایی و فناورانه نظیر توسعه انبارها، واحدهای فراوری، ماشین‌آلات هوشمند و فناوری‌های آبیاری پیشرفته را ایجاد می‌کند.

در این چارچوب، شفافیت مالی و سازوکارهای توزیع منافع به صورت عادلانه، مبتنی بر میزان سهام و سطح مشارکت هر تعاونی، تضمین شده است. این امر، ضمن کاهش ریسک‌های ناشی از نوسانات بازار و واسطه‌گری، زمینه ارتقای تاب‌آوری اقتصادی و بهبود معیشت کشاورزان عضو را فراهم می‌کند. هم‌افزایی ایجادشده بین شرکت سهامی و تعاونی‌ها موجب افزایش قدرت چانه‌زنی در بازارهای داخلی و بین‌المللی، کاهش هزینه‌های تولید، تسهیل دسترسی به نهاده‌های ارزان‌تر، توسعه بازارهای صادراتی و تقویت پایداری مالی مجموعه‌های کوچک کشاورزی می‌شود. از منظر سیاست‌گذاری، اجرای موفق این مدل، مستلزم اصلاح و ارتقای چارچوب‌های حقوقی و نهادی، تصویب قوانین حمایتی ویژه برای شرکت‌های سهامی تعاونی محور، توسعه و تنوع‌بخشی به ابزارهای مالی اسلامی، آموزش تخصصی مدیران و اعضای تعاونی‌ها، ایجاد زیرساخت‌های اطلاعاتی و پژوهشی قوی و اجرای پروژه‌های پایلوت جهت سنجش عملی مدل در مناطق مختلف کشور است؛ همچنین ترویج فرهنگ مشارکت و

تعاون در میان بهره‌برداران کشاورزی و ارتقای دانش مالی و مدیریتی آنان، به عنوان عناصر مکمل در موفقیت این رویکرد نقش اساسی ایفا می‌کند. در مجموع این مدل ترکیبی با پیوند اصول عدالت‌محور و کارایی‌محور اقتصاد اسلامی، الگویی عملی و نوآورانه برای پیشرفت پایدار کشاورزی ایران ارائه می‌دهد. چنین رویکردی می‌تواند با ارتقای بهره‌وری، کاهش شکاف‌های نابرابری، تقویت سرمایه اجتماعی و افزایش تاب‌آوری اقتصادی، به عنوان راهبردی موفق در اصلاح ساختارهای کشاورزی سایر کشورهای اسلامی نیز مورد استفاده قرار گیرد و بستر تحقق اهداف کلان عدالت اجتماعی و پیشرفت پایدار را فراهم آورد.

در ادامه، پژوهش‌های آتی می‌توانند بر چند محور تمرکز کنند: نخست، اجرای پایلوت مدل ترکیبی در مناطق مختلف کشاورزی ایران و کشورهای اسلامی برای سنجش عملیاتی بودن و تأثیر واقعی بر بهره‌وری، صرفه‌های مقیاس و عدالت اجتماعی؛ دوم، تحلیل کمی و کمی-کیفی اثرات استفاده از ابزارهای مالی اسلامی مختلف (صکوک اجاره، مضاربه، مشارکت و غیره) بر تأمین مالی تعاونی‌ها و عملکرد اقتصادی آنها، تا بهترین ابزارها و ساختارها مشخص شود؛ سوم، بررسی ابعاد نهادی، حقوقی و فرهنگی مدل در سطوح محلی و ملی و شناسایی موانع احتمالی اجرایی می‌تواند به بهبود چارچوب قانونی و سیاست‌گذاری‌های حمایتی کمک کند. در پایان توسعه شاخص‌های سنجش عدالت اجتماعی و بهره‌وری اقتصادی در سطح تعاونی‌ها زمینه ارزیابی مستمر و علمی موفقیت مدل را فراهم می‌آورد.

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله هیچ‌گونه حامی مالی ندارد.

سه‌م نویسنده در پژوهش

نویسنده مسئولیت کامل طراحی، اجرا، نگارش و تأیید نهایی مقاله را بر عهده داشته است.

تضاد منافع

نویسنده اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منفعی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارد.

منابع

- الهام، صادق، و عباسی، یونس (۱۳۹۹). قرارداد استصناع بانکی در ترازوی تحلیل و نقد فقهی. *اقتصاد اسلامی*، (۷۹)، ۸۷-۱۱۳.
- باصری، بیژن، صادقی، حسین، و خاکسار، غلامرضا (۱۳۸۹). بررسی عملکرد تعاونی‌های تولید در کشاورزی ایران. *پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)*، ۱۰ (۳)، ۱-۲۴.
- حسینی، سیدعلی، حکمت، هانیه، و کاشف، معصومه (۱۳۹۲). نقش صکوک اجاره و اوراق مشارکت در تأمین مالی شرکت‌ها. *حسابداری و منافع اجتماعی*، (۸)، ۱-۲۶.
- خالدی کوهسار، کاظمی، سیدحسین، و شاهمرادی‌فرد، منوچهر (۱۳۹۷). تبیین جایگاه واقعی بخش کشاورزی ایران در اقتصاد ملی با تمرکز بر ارزش افزوده کسب و کار کشاورزی. *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، ۲۶ (۱۰۴)، ۲۳۹-۲۶۸.
- دشتی، قادر، و شرفا، سعید (۱۳۸۸). تحلیل صرفه‌های اقتصادی ناشی از مقیاس و اندازه بهینه در واحدهای پرورش مرغ تخم‌گذار استان تهران. *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، (۴) ۶۸، ۱۷-۳۶.
- رجایی باغ‌سیائی، محمد، و پارسایان، حمید (۱۴۰۱). صکوک اجاره و رتبه‌بندی مخاطرات آن. *معرفت اقتصاد اسلامی*، ۲۶ (۱)، ۷۹-۹۶.
- سپهردوست، حمید، و یوسفی، سیده‌ادی (۱۳۹۲). بررسی کارایی اقتصادی تعاونی‌های تولیدی کشاورزی به دوروش تابع مرزی تصادفی و تحلیل پوششی داده‌ها. *اقتصاد و توسعه منطقه‌ای*، ۲۰ (۵)، ۱۸۹-۲۰۶.
- سرآبادانی، غلامرضا (۱۳۸۳). *اقتصاد تعاونی در اسلام*. فصلنامه *اقتصاد اسلامی*، (۱۴)، ۱۰۵-۱۲۶.
- سعیدی‌راد، محمدحسین، و پرهیزگار، سیدعبدالله (۱۳۹۰). مطالعه شاخص‌های مکانیزاسیون در کشاورزی خرده‌مالک استان خراسان رضوی و ارائه راهکارهای مناسب. *ماشین‌های کشاورزی*، ۱ (۱)، ۴۷-۵۵.
- شوکتی‌آمقانی، محمد، کلانتری، خلیل، اسدی، و دیگران (۱۳۹۹). تحلیل پیامدهای خریدی و پراکندگی اراضی کشاورزی در استان آذربایجان شرقی. *تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، (۳) ۵۱، ۵۶۸-۵۸۵.
- صالح‌زاده، سیده‌مهتاب، و احمدی، زهرا (۱۴۰۲). مقایسه تطبیقی صکوک مضاربه و مشارکت. *مدیریت و حسابداری در هزاره سوم*، (۲۴)، ۵۱۱-۵۲۸.
- عسکری، محمدمهدی، و همتی، حسن (۱۴۰۲). ارزیابی و اولویت‌بندی ابزارهای مالی

- اسلامی (صکوک) در ایران با تمرکز بر تسهیم ریسک. *تحقیقات مالی اسلامی*، ۲۸ (۴)، ۳۲۲-۳۴۶.
- فرج‌زاده، زکریا، و زارعی، صمد (۱۳۹۶). تحلیل راهبردی تأمین مالی خرد و توان اشتغال‌زایی تعاونی‌های تولید استان فارس. *تحقیقات اقتصاد کشاورزی*، ۹ (۳۴)، ۱۹۳-۲۲۴.
- کرباسی، علیرضا، و اوحدی، نسرین (۱۳۹۰). برآورد کارایی اقتصادی تعاونی‌های تولید کشاورزی: مطالعه موردی شهرستان سیرجان. *تعاون و کشاورزی*، (۶)، ۱-۲۰.
- مزمینی، ا، قربانی، س، و صلح‌خواه، ن (۱۳۹۳). طراحی الگوی عملیاتی تأمین مالی بخش صادرات با استفاده از صکوک در اقتصاد ایران. *پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)*، ۱۴ (۲)، ۲۳۱-۲۵۶.
- موسویان، سیدعباس (۱۴۰۲). *بازار سرمایه اسلامی (۱)*. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- موسویان، سیدعباس، کاوند، مجتبی، و ردادی، علی (۱۳۸۹). اوراق بهادار- صکوک- مضاربه: ابزاری مناسب برای توسعه بخش صادرات ایران. *جستارهای اقتصادی*، (۱۳)، ۱۴۵-۱۷۲.
- موسویان، سیدعباس (۱۳۸۶). صکوک مزارعه و مساقات: ابزار مالی مناسب برای توسعه بخش کشاورزی ایران. *اقتصاد اسلامی*، (۲۶)، ۷۱-۹۶.
- مهرجو، سعید، شیروانیان، عبدالرسول، و بخشوده، محمد (۱۳۹۶). بررسی صرفه اقتصادی ناشی از مقیاس در خانوارهای روستایی ایران. *تحقیقات اقتصاد کشاورزی*، (۳۳)، ۹۳-۱۰۸.
- ناگهی، حسین، و کریمی، مصطفی (۱۳۹۸). نقش اعتباری بودن مالکیت و امانی بودن اموال انسان در بازتوزیع ثروت از منظر قرآن. *معرفت*، (۲۶۵)، ۳۵-۴۳.
- نجفی، بهاء‌الدین (۱۳۹۱). بررسی تجربیات تعاونی‌های کشاورزی در کشورهای منتخب و راهبردی برای ایران. *تحقیقات اقتصاد کشاورزی*، ۴ (۳)، ۱۲۷-۱۴۸.
- Birchall, J. (2003). *Rediscovering the cooperative advantage: Poverty reduction through self-help*. Geneva: ILO.
- Cornforth, C. (2004). The governance of cooperatives and mutual associations: A paradox perspective. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 75(1), 11-32.
- Cox, T., Smith, J., Patel, R. (2024). Research trends in agricultural marketing cooperatives: A bibliometric analysis. *Agriculture*, 14(2), 199.
- International Co-operative Alliance. (2023). ICA at a glance.
- Jiang, L., Wang, Q., & Liu, J. (2021). Agricultural cooperatives participating in vegetable supply chain integration: A case study from China. *Sustainability*, 13 (PMC), Article 8224856.

- Katchova, A. L., Yen, M.-F. (2016). The effect of capital constraints on the growth of agricultural cooperatives (NCERA210 Cooperatives Annual Meeting).
- Muradian, R., & Martínez-Alier, J. (2001). Trade and the environment: From a 'Southern' perspective. *Ecological Economics*, 36(2), 281–297.
- Oliveira Junior, O. P., & Wander, A. E. (2022). Agricultural cooperative system: Management challenges and feasible solutions. *Revista de Administração da UFSM*, 15(3), 411–433.
- Ortmann, G. F., & King, R. P. (2007). Agricultural cooperatives I: History, theory and problems. *Agrekon*, 46(1), 18–46.
- Shahzad, U., Mosavi, A., & Nosratabadi, S. (2023). Performance of rural production cooperatives in Iran: The role of social capital. *Journal of Cleaner Production*, 395, 136–149.
- Spear, R. (2000). The co-operative advantage. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 71(4), 507–523.
- Wen, L., & Chatalova, L. (2021). Will transaction costs and economies of scale tip the balance in farm size in industrial agriculture? An illustration for non-food biomass production in Germany. *Sustainability*, 13(2), 733.
- Zhan, X., Li, Y., & Chen, H. (2021). Impact of risk awareness and agricultural cooperatives' service on farmers' risk perception and behavioral intention. *Journal of Cleaner Production*, 279, Article 123456.